

DOSTRZEC ZNACZENIE WYCHOWANIA
[Recenzja:] Andrzej Antoni Wawryniuk, *Droga do chwały. Młodość i krąg rodzinny Tadeusza Kościuszki*,
Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie,
2021, ss. 223, ISBN 978-83-956345-6-7.

Ks. dr Piotr Jaworski

Ośrodek Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
ORCID: 0000-0001-5772-5334

Streszczenie. Recenzowana książka – *Droga do chwały. Młodość i krąg rodzinny Tadeusza Kościuszki* po raz pierwszy szczegółowo opisuje najważniejszy okres w życiu przyszłego generała – dzieciństwo i młodość – a więc czas, w którym kształtowała się jego osobowość. Istotną w tym rolę odegrali rodzice – ojciec Ludwik Tadeusz Kościuszko, szlachcic z Siechnowicz, pułkownik Jego Królewskiej Mości, a także miecznik województwa brzeskiego oraz jego matka Tekla z Ratomskich Kościuszko. Należy też zauważyć, że rodzina Kościuszków była wyznania rzymskokatolickiego, a pradziad Tadeusza posiadał prywatną kaplicę w dobrach rodowych – Siechnowiczach. Przykład rodziców ich wzajemny szacunek, miłość do dzieci oraz ich starania o jak najlepsze wykształcenie, w tym w szczególności Andrzeja Tadeusza Bonawentury Kościuszko zdecydowały o ich charakterach, stosunku do Ojczyzny, a w odniesieniu do przyszłego Naczelnika również reagowania na krzywdy innych, w tym uczestniczenia w walkach narodowo-wyzwoleńczych, w których przyszło mu w okresie późniejszym uczestniczyć.

Monografia wypełnia więc lukę w biografii Tadeusza Kościuszki dotyczącą dzieciństwa i młodości, tak przecież ważnych i decydujących o jego późniejszej działalności, bohaterskich czynach w obronie Ojczyzny, ale również czynny udział w walkach na kontynencie amerykańskim wspólnie z późniejszym prezydentem Stanów Zjednoczonych Georgem Waszyngtonem.

Słowa klucze: Tadeusz Kościuszko, Andrzej Wawryniuk, recenzja, młodość, środowisko rodzinne, wzrastanie

RECOGNIZING THE IMPORTANCE OF UPBRINGING
[Review:] Andrzej Antoni Wawryniuk, *Road to glory. Youth and the family circle of Tadeusz Kościuszko*,
Chełm: State Higher Vocational School in Chełm, 2021, pp. 223,
ISBN 978-83-956345-6-7.

Ks. dr Piotr Jaworski

Ośrodek Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
ORCID: 0000-0001-5772-5334

Abstract. The reviewed book – *The Road to Glory. The youth and family circle of Tadeusz Kościuszko* describes in detail for the first time the most important period in the life of the future general – childhood and adolescence – and therefore the time in which his personality was shaped. Parents played an important role in this – father Ludwik Tadeusz Kościuszko, a nobleman from Siechnowicz, a colonel of His Majesty, as well as a swordfish from the Brzeg voivodeship and his mother Tekla from Ratomaska Kościuszko. It should also be noted that the Kościuszko family was Roman Catholic, and Tadeusz's great-grandfather

owned a private chapel in the family estate – Siechnowicze. The example of parents, their mutual respect, love for their children and their efforts to obtain the best education, in particular Andrzej Tadeusz Bonawentura Kościuszko, determined their character, attitude towards the Motherland, and in relation to the future Chief, also reacting to the harms of others, including participation in national fights-the liberation, in which he had to participate later.

Thus, the monograph fills the gap in Tadeusz's biography concerning childhood and youth, which were so important and decisive for his later activity, heroic deeds in defense of the Homeland, but also active participation in the battles on the American continent together with the later president of the United States, George Washington.

Keywords: Tadeusz Kościuszko, Andrzej Wawryniuk, review, youth, family environment, growing

Uczestnictwo w corocznych konferencjach w ramach Światowego Forum Nauki Polskiej Poza Granicami Kraju, czy też lektura wielu niezwykle ciekawych publikacji naukowych i popularnonaukowych odsłania przed nami trochę smutną prawdę o życiu wielu Polek i Polaków, których dokonania o wiele bardziej ceniono poza granicami, niż u siebie w ojczystym kraju [Nowak, 2001; Łotysz, 2013; Orłowski, 2015]. Używając pewnego rodzaju analogii taka sytuacja wydaje się korespondować z biblijnym fragmentem przywołującym słowa Jezusa, że „żaden prorok nie jest mile widziany w swojej ojczyźnie” (Łk 4, 21-30) [Biblia, 2000]. Rodzi się zatem nieodparta pokusa postawienia sobie pytania, jak wobec tego było z Tadeuszem Kościuszką, czy był ceniony bardziej przez rodaków, czy też podobnie, jak wielu innych, cieszył się większym szacunkiem poza granicami ziemi ojczystej?¹

Tytułem wstępu należy zauważyć, że Pan Profesor Andrzej Wawryniuk porusza w swojej monografii niezwykle ważne kwestie, które do tej pory nie znalazły należytego odzwierciedlenia w historiografii. Zagadnienie dzieciństwa Tadeusza Kościuszki, jego młodzińskich lat i okresu zdobywania wykształcenia nie było wcześniej przedmiotem dogłębnych analiz i studiów. Wątek ten był jedynie poruszany w kontekście szerszych analiz obejmujących całokształt życia Kościuszki i koncentrujących się głównie na okresie jego aktywności wojskowej i politycznej.² Recenzowana książka – *Droga do chwały. Młodość i krąg rodzinny Tadeusza Kościuszki* po raz pierwszy szczegółowo opisuje być może najważniejszy okres w życiu przyszłego generała – dzieciństwo i młodość – a więc okres, w którym kształtowała się jego

¹ Inspiracją do postawienia tego pytania była lektura artykułu: Wojtasik J., *Tadeusz Kościuszko w świetle polskich publikacji*, „Niepodległość i Pamięć” 18 (2011), 2 (34), s. 131-143.

² Przykładowo można wymienić: Kopczewski J. S. (1971), *Tadeusz Kościuszko*, Warszawa: Wydawnictwo Interpress; Malski W., (1977), *Amerykańska wojna pułkownika Kościuszki*, Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza; Zahorski A., (1990), *Naczelnik w sukmanie*, Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza; Szyndler B., (1991), *Tadeusz Kościuszko 1746-1817*, Warszawa: „Bellona”; *Powstanie Kościuszkowskie i jego Naczelnik. Historia i tradycja*, (1996), red. Kulak T., Frančic M., Kraków: Oficyna Cracovia; Hapanowicz P., (2008), *Kościuszko – Żołnierz Wolności*, Kraków: Komitet Kopca Kościuszki etc.; Morkowski J., Drewnowski B., (2016), *Kościuszko w Szwajcarii 1815-1817*, Warszawa: Arx Regia Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie - Muzeum; Storożyński A., (2018), *Kościuszko. Książę chłopów*, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.

osobowość. Istotną w tym rolę odegrali rodzice – ojciec Ludwik Tadeusz Kościuszko, szlachcic z Siechnowicz, pułkownik Jego Królewskiej Mości, a także miecznik województwa brzeskiego oraz jego matka Tekla z Ratomskich Kościuszko. Należy też zauważyć, że rodzina Kościuszków była wyznania rzymskokatolickiego, a pradziad Tadeusza posiadał prywatną kaplicę w dobrach rodowych – Siechnowiczach. Przykład rodziców, ich wzajemny szacunek, miłość do dzieci oraz ich starania o jak najlepsze wykształcenie, w tym w szczególności Andrzeja Tadeusza Bonawentury Kościuszko zdecydowały o charakterach potomków, ich stosunku do ojczyzny, a w odniesieniu do przyszłego Naczelnika również reagowania na krzywdy innych, w tym uczestniczenia w walkach narodowo-wyzwoleńczych, w których przyszło mu w okresie późniejszym uczestniczyć.

Książka składa się ze wstępu, jedenastu rozdziałów, streszczenia w języku angielskim (executive summary), indeksu nazwisk i indeksu geograficznego oraz bibliografii. Niezaprzeczalnym walorem książki Pana Profesora Andrzeja Wawryniuka jest jej imponująca podstawa źródłowa. Monografia powstała w oparciu o dokumenty archiwalne z Archiwum Diecezjalnego w Siedlcach, Archiwum Państwowego w Sankt Petersburgu, Archiwum Archidiecezji Lubelskiej, Staatsarchiv Solothurn w Szwajcarii, Archiwum Towarzystwa Cyncynatów w Nowym Jorku, Biblioteki Kongresu Stanów Zjednoczonych Ameryki, Muzeum Narodowego w Krakowie, Archiwum Państwowego w Krakowie, Archiwum Państwowego w Poznaniu, Wojewódzkiej Biblioteki im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie (rękopisy), Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (rękopisy) oraz Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk (rękopisy).

Niezwykle bogata baza źródłowa nakazuje domniemywać, że w prezentowanej publikacji pojawi się wiele nowych wątków i ustaleń wnoszących garść nowych informacji do historiografii. Lektura książki w pełni potwierdza słuszność tych przypuszczeń. Przykładowo w księdze parafialnej znajdującej się w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, dotychczas nieopracowanej naukowo, odnaleziony został oryginalny wpis dotyczący chrztu Tadeusza Kościuszki. Są w niej także wszystkie akty urodzeń dzieci rodziców Tadeusza Kościuszki, w tym, nieznanego dotychczas w opracowaniach historycznych akt chrztu jego barta Michała Kościuszki, błędnie nazywanego dotychczas Stanisławem, ur. w 1743 roku (s. 61). Książka Profesora Andrzeja Wawryniuka porządkuje również kwestię miejsca chrztu Tadeusza Kościuszki. Analiza księgi parafialnej z wpisami chrztów, w której znajduje się m.in. akt chrztu Tadeusza, dowodzi, że chronologia wpisów nie odpowiada chronologii chrztów. Znajdujący się powyżej aktu chrztu Tadeusza Kościuszki akt nr 477, w którym między innymi jako chrzestna występuje Tekla z Ratomskich Kościuszko, matka Tadeusza, pochodzi z maja 1746 r. Wtedy to o. Rajmund Korsak, lektor św. teologii, przeor w Hoszczewie (Hoszowie, klasztor dominikański w ówczesnym woj. nowogródzkim) z Zakonu Kaznodziejskiego, ochrzcił Stanisława Majewskiego. Chrzestnymi byli: Adam

Protasewicz – podstarości piński oraz Tekla Ratomska Kościuszkowa – miecznikowa woj. brzeskiego. Tadeusza Kościuszkę i Stanisława Majewskiego ochrzcił zatem ten sam zakonnik, niemający stałych związków z parafią w Kosowie. Być może bywał w niej sporadycznie, stąd – podczas jednej z jego wizyt – do księgi parafialnej wpisano oba chrzty, lecz bez zachowania chronologii. Z wielkim prawdopodobieństwem (i przy założeniu, że oba chrzty odbyły się poza kościołem parafialnym) w ten sposób można wytłumaczyć fakt, że metryka Stanisława Majewskiego ochrzczonego w maju 1746 r. (akt 477) poprzedza metrykę ochrzczonego wcześniej, 12 lutego 1746 r., Tadeusza Kościuszki (akt 478). Tymczasem w 1894 roku w katalogu Wystawy Kościuszkowskiej organizowanej w Muzeum Narodowym w Krakowie, w grupie pamiątek po Kościuszcze znajduje się „Dokument – kopia metryki Tadeusza Kościuszki z r. 1746 z aktów kościoła klasztoru Dominikanów w Hoszowie” (Hoszczewie). Identyczny wpis znajduje się w oryginalnym katalogu wystawowym. Wzmiankowana metryka zapisana została pod numerem 57.

57. Dokument Kopia metryki Tadeusza Kościuszki
z r. 1746 z aktów kościoła klasztoru Dominika-
nów w Hoszowie.
Zbiory Akademii Umiejętności.

Opis kopii metryki urodzenia Tadeusza Kościuszki z akt kościoła przyklasztornego ojców dominikanów w Hoszowie (Hoszczewie). Źródło: *Katalog Wystawy Kościuszkowskiej*, Wydawca: nakł. Dyrekcyi Muzeum Narodowego w Krakowie, Kraków 1894, s. 13.

Analiza innych dokumentów i opisów dotyczących miejsca urodzenia Tadeusza Kościuszki wskazuje, że przyszedł on na świat w Siechnowiczach, a nie jak się powszechnie uważa na Mereczowszczyźnie. Wiadomo, że w dzieciństwie Tadeusz Kościuszko korzystał z prywatnych korepetytorów. Niektóre źródła wspominają wuja – księdza jezuitę. Faktem jest, że dzieci państwa Kościuszków umiały pisać (zapewne i czytać) po polsku i francusku, a Tadeusz Kościuszko już jako dziecko potrafił bardzo dobrze rysować (s. 67).

Nieznany dotychczas okresem był pobyt Tadeusza Kościuszki w Kolegium Pijarów w Lubiszowie (od s. 67).³ Od 1755 r. wraz z bratem Józefem Kościuszką był on uczniem kolegium. Obaj zostali zapisani do infimy, którą Tadeusz powtarzał, a jego brat przystąpił do gramatyki. Józef ukończył wszystkie klasy, a Tadeusz infimę, gramatykę, syntaksę i poetykę (bez retoryki). Nieznany jest powód, dlaczego przyszedł generał nie ukończył w całości

³ Niezwykle ciekawą rozprawę na temat historii zakonu pijarów i ich wkładu po polskiego szkolnictwa napisał Jacek Taraszkiewicz. Zob. Taraszkiewicz J., (2015), *Pierwsze stulecie zakonu pijarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1642-1740)*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

programu kolegium. Być może jedną z przyczyn była śmierć ojca. Z tego okresu o Józefie i Tadeuszu wiemy niewiele. Na szczęście zachowała się, co prawda niepełna, dokumentacja tej zasłużonej i kształcącej na wysokim poziomie placówki. Wiemy, że obaj Kościuszkowie uczyli się w kolegium od 1755 do 1760 r. Dwa prezentowane dokumenty są trudnymi do podważenia dowodami na to, że zarówno Józef, jak i Tadeusz, przebywali w tej szkole właśnie we wzmiankowanym okresie. Prawdą więc jest, że Kościuszko uczył się przez cztery lata w znakomitym kolegium pijarskim w Lubieszowie na Polesiu, szkole zreformowanej według reguł zalecanych przez Stanisława Konarskiego. Został zapisany w księdze zapisów szkoły lubieszewskiej pod numerem 1046. On i jego brat Józef umieszczeni zostali w konwiktie obywatelskim pod nadzorem jednego z nauczycieli za opłatą 48 czerwonych złotych rocznie, oprócz wyżywienia. To pewne, że między innymi i tutaj zainteresował się historią i obcymi językami, a być może czytał żywoty sławnych mężów Neposa czy Plutarcha, i że z tej lektury wyniósł na całe życie głęboki kult bezinteresownej pracy dla ojczyzny. W roku szkolnym 1758/59 Tadeusz w tzw. syntaksie uczył się następujących przedmiotów: historii czterech monarchii, arytmetyki, historii Polski i Litwy, łaciny oraz języka francuskiego, a w klasie następnej: historii Polski, łaciny, arytmetyki, metafizyki, fizyki, w ramach której uczono między innymi o wodach, ziemi, a także o ciele ludzkim, w tym o oddychaniu i krążeniu krwi, logiki, języka polskiego, geografii powszechnej i języka francuskiego. Wraz z Tadeuszem do kolegium uczęszczali między innymi: Klemens Orzeszko – strażnikowicz piński, Wiktor Korzeniecki – chorąży piński, Józef Mieczynski – podskarbic zakroczymski, Józef Remiszewski, Leon Płaszkiwicz, Rafał Czerniakowski i Paweł Mądrowski. W trakcie nauki w Lubieszowie przyszły generał kolegował się między innymi z Rafałem Józefem Czerwiakowskim, ojcem chirurgii polskiej, przyszłym profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, naczelnym lekarzem w lazarecie głównym Insurekcji. Tadeusz Kościuszko opuścił kolegium w 1760 r. Wiadomo, że rozpoczął on naukę, gdy miał 9 lat i, jak się wydaje, edukację w tej placówce zakończył mając 14 lat (s. 70-71).

Swoją drogę edukacyjną kontynuował Tadeusz Kościuszko w Szkole Kadetów w Warszawie (s. 77). W Korpusie Kadetów, jak każdy z młodzieńców, Kościuszko otrzymał swój przydomek. Nazywano go „Szwedem”. Było to podyktowane między innymi tym, że jego koledzy, poznając wyprawy wojenne króla szwedzkiego Karola XII, dostrzegali w Tadeuszu niektóre cechy wspólne, takie jak porywczność, przebiegłość i upór. Nie oznacza to, że przyszły generał nie posiadał innych, bardziej pozytywnych cech. Były to przykładowo: umiejętność zachowania spokoju, skromność i zdolność do pokonywania wszelkich trudności. To właśnie w Szkole Rycerskiej, kierując się dobrem ojczyzny, oddał się przede wszystkim pracy, kształcąc swój umysł a także charakter. Dalsze jego – już dorosłe życie – wielokrotnie potwierdziło, że walcząc z wieloma przeciwnościami, przyjmował je z charakterystyczną dla siebie pokorą, pokonując każde upokorzenie, czy niesprawiedliwość, których często doznawał (s. 81-82). W trakcie pobytu w Szkole Rycerskiej Tadeusz Kościuszko szczególnie lubił matematykę, historię powszechną,

historię Polski oraz rysunki. Na ostatnie z wymienionych zainteresowanie i uzdolnienia, podczas jednej z wizyt, zwrócił uwagę Stanisław Poniatowski, chwając go za staranność i dokładność. Prawdopodobnie właśnie w tym czasie, kształcąc umysł i charakter, nakazywał sobie więcej, niż tego wymagał program i regulamin. Za własne hasło przyjął zwięzłą rzymską maksymę, że ze wszystkich zwycięstw największym jest zwycięstwo odniesione nad sobą (s. 85). Należy też podkreślić, że jednym z nauczycieli Tadeusza Kościuszki był w tym czasie jezuita Adam Naruszewicz, który w Korpusie Kadetów wykładał historię (s. 88-89). Z pobytu Kościuszki w Szkole Rycerskiej do dzisiejszych czasów zachowały się dwa zeszyty: do filozofii i religii, chociaż w wykazie takich przedmiotów nie ma. Znajdują się one w Muzeum Narodowym w Krakowie, a dodatkowo również z religii – w Bibliotece Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk (s. 90). Reasumując, okres pobytu Kościuszki w Szkole Rycerskiej to czas intensywnego rozwoju naukowego, gdyż „oprócz przedmiotów typowo wojskowych np. architektury wojennej, kadetów uczono języków: polskiego, łacińskiego, francuskiego i niemieckiego, stylu, historii literatury, geografii, sztuk pięknych, geometrii, algebry i arytmetyki, prawa cywilnego i publicznego, fizyki, ekonomii, architektury cywilnej i wojskowej, sztuki fortyfikacji i... tańców, a także prawa i logiki oraz elokwencji polskiej” (s. 88).

W tym okresie, a także w dorosłym życiu Tadeusz Kościuszko był gorliwym katolikiem. Wychowany przez wspomniane placówki oraz wierzących rodziców, zawsze miał przy sobie niewielkie ołtarzyki, przed którymi się modlił (s. 56 i 57). Jeden z dokumentów z Archiwum Diecezjalnego w Siedlcach informuje, że Kościuszko już jako generał w czasie insurekcji 1794 r. został ojcem chrzestnym syna Ogińskich.

Recenzowana monografia wnosi również nowe ustalenia odnośnie kwestii śmierci i pochówku Tadeusza Kościuszki. Autor przywołuje wystawiony w Solurze w Szwajcarii nieznaną akt zgonu Tadeusza Kościuszki (s. 58-59). Jego tłumaczenie brzmi: „Akt zgonu Tadeusza Kościuszki wypis z księgi zmarłych kościoła parafialnego w Solurze (Szwajcaria). Roku Pańskiego 1817 dnia 15 października zmarł jaśnie oświecony i szlachetnie urodzony Pan Tadeusz Kościuszko, ostatni wódz Rzeczypospolitej Polskiej i dnia 19 tegoż miesiąca i roku odprowadzony przez wielbłą kapitule kościoła katedralnego zarazem parafialnego pod wezwaniem św. Męcz.[enników] Ursa i Wiktora, przez całe duchowieństwo tak świeckie jak i zakonne, przez senatorów i sędziów Trybunału Najwyższego i Niższego, przez magistrat miasta, przy wielkim natłoku ludu i cisnących się pomnych na dobrodziejstwo jego, ubogich; pochowano w kościele N. M. Maryi Niepokalanego Poczęcia w Solurze 26 października 1817 r.” Należy zauważyć, że Tadeusz Kościuszko przed śmiercią przyjął ostatnie namaszczenie. Badania prof. Andrzeja Wawryniuka doprowadziły do ustalenia także miejsca pochówku Józefa brata Tadeusza Kościuszki oraz szwagra Piotra Estki (publikowane są dotychczas nieznanie ich akty zgonu). Obaj spoczywają na cmentarzu parafialnym w Wisznicach, pow. bialski, a siostra Anna została pochowana na cmentarzu parafialnym w Wielączy koło Zamościa (akt jej zejścia dotychczas nieznaną).

Ustalono również, że po śmierci rodziców jedynym krewnym ze strony ojca był mieszkający na podlubelskim Sławinku jego wuj Jan Nepomucen Kościuszko, stryjeczny brat Ludwika Kościuszki, ojca Tadeusza.

Ponadto dzięki recenzowanej monografii opublikowano po raz pierwszy skan projektu Orderu Cincinnaty, wysokiego odznaczenia wojskowego Stanów Zjednoczonych, który otrzymał Tadeusz Kościuszko. Ustalono na podstawie inwentarza cerkwi grecko-katolickiej w Dołholisce, że jako votum za uratowanie życia Tadeusz Kościuszko zawiesił obok obrazu Matki Boskiej on Order Orła Białego, a nie jak się powszechnie uważa Order Cyncynata (s. 133). Monografia przywołuje także ważny dokument odnaleziony w Archiwum Państwowym w Grodnie, z którego wynika, że 4 kwietnia 1817 roku Tadeusz Kościuszko uwalnia chłopów z Siechnowicz od pańszczyzny (s. 76).

Znaczna część pracy poświęcona została czasom współczesnym i dotyczy historii budowy kościoła w Dołholisce, jako votum narodu amerykańskiego, przede wszystkim Polonii za bohaterską postawę Tadeusza Kościuszki w obronie ich Ojczyzny. Lokalizacja świątyni to miejsce, gdzie kiedyś stała cerkiew grecko-katolicka.

Niezwykle osobliwym i ciekawym wątkiem jest upór i determinacja Tadeusza Kościuszki w zdobywaniu wiedzy. Życiorys Tadeusza Kościuszki jest bardzo dobrym przykładem i potwierdzeniem tego, jak ważna jest umiejętna ocena kontekstu, w którym znajduje się człowiek i jak duże znaczenie ma inwestycja w swoje osobiste wykształcenie. Podkreśla to prof. Andrzej Wawryniuk w swojej książce, pisząc:

„w 1769 r., dzięki protekcji Adama Kazimierza Czartoryskiego, Tadeusz Kościuszko i Józef Orłowski udają się do Paryża. (...) W początkowym okresie pobytu w Paryżu Tadeusz Kościuszko mieszkał w Hotelu Luksemburskim przy ul. Małych Augustianów, na lewym brzegu Sekwany, i uczył się w Królewskiej Akademii Malarstwa i Rysunku, która mieściła się w Luwrze, do której został zapisany w listopadzie 1769 r. Pierwszym protektorem Kościuszki był margrabia de Marigny, dyrektor pałaców królewskich i sekretarz Akademii – Karol Mikołaj Cochin. Studia te były niezbyt udane dla przyszłego generała. Pozostała co prawda niewielka ilość jego rysunków, ale nie były to arcydzieła. Z tego okresu zachowały się co najmniej dwie prace Kościuszki przedstawiające krajobrazy. W zaistniałej sytuacji T. Kościuszko, zdając sobie sprawę z tego, że jako cudzoziemiec nie zostanie przyjęty do żadnej francuskiej uczelni wojskowej, postanowił wraz z Orłowskim kształcić się na własną rękę, kupując od absolwentów Szkoły Inżynierii Wojskowej w Mézières nad Mozą i artylerzystów w Bapaume koło Arras podręczniki. Obaj szukali też tanich korepetytorów. Samodzielnie próbowali szkicować szczegóły budowy twierdz, do których nie mieli wstępu. Jest bardzo prawdopodobne, że Kościuszko właśnie w tym czasie zaprojektował pierwszy własny fort i na cześć swojego dobroczyńcy nazwał go *Czartorysk*. Obaj stypendiści królewscy uczyli się budowy mostów i dróg, sypania szańców wojennych, zdobywania i bronięcia fortów. Wiadomo również, że korzystając ze sposobności, poznawali architekturę Francji. Zachowała się też informacja, iż Kościuszko, przebywając we Francji badał warownie w Brest, a lekcje architektury pobierał u znakomitego wówczas mistrza Perroneta. Wiadomo też, że

w chwilach wolnych od zajęć Kościuszko nauczył się tokarstwa, a stopień zdobytych umiejętności określano, jako doskonały. Pomoc króla, a także księcia Adama Czartoryskiego sprawiła, że Kościuszko przebywał przez kilka lat w akademii wojskowej w Wersalu, zabawił się także przez jakiś czas w Paryżu, a stamtąd udał się do Brestu dla zwiedzenia i opatrzenia budowy twierdzy i udoskonalenia się w wiadomości fortyfikacyjnej oraz powzięcia teorii o tematyce morskiej” (s. 104).

„Dzięki własnej inicjatywie i wrodzonym uzdolnieniom Kościuszko wrócił do kraju jako wyróżniający się inżynier, specjalista sztuki wojennej” (s. 99, 101, 103-104). Nabyte we Francji umiejętności Tadeusz Kościuszko wykorzystał bardzo szybko, kiedy po powrocie do Polski w 1774 r. zamieszkał we wsi Sławinek koło Lublina u swojego stryja Jana Nepomucena. Już wtedy Tadeusz Kościuszko „wykorzystywał wtedy nabyte we Francji umiejętności inżynierskie, wykonując drobne prace remontowe budynku oraz poprawiając zagospodarowanie przydworskiego parku” (s. 115). Czas pokazał, że te prozaiczne domowe prace były tylko wstępem do bardziej zaawansowanych zadań, które przyszło realizować Tadeuszowi Kościuszce.

Recenzowana praca koncentruje się na życiu bohatera od urodzenia do okresu młodzieńczego, jedynie w kilku przypadkach wykraczając poza tę umowną cezurę czasową. Skąd skupienie na tym okresie? Domniemywam, że Autor chciał w ten sposób zrealizować zamiar przedstawienia jak największego zbioru źródeł historycznych, w tym wielu rękopisów Tadeusza Kościuszki i materiałów dotyczących jego młodzieńczego okresu. Dokumenty te rozproszone są w wielu archiwach. Znaczna ich część nie doczekała się wcześniejszego opracowania naukowego. Dodatkowo, odbiegając od politycznej i wojskowej działalności Kościuszki, zasadne wydaje się przedstawienie okoliczności i środowisk, które kształtowały przyszłego Naczelnika, budowały jego charakter i wpływały na widzenie świata.

Monografia wypełnia więc lukę w biogramie Tadeusza Kościuszki dotyczącą dzieciństwa i młodości, tak przecież ważnych i decydujących o jego późniejszej działalności, o bohaterskich czynach w obronie Ojczyzny, ale również o czynnym udziale w walkach na kontynencie amerykańskim wspólnie z późniejszym prezydentem Stanów Zjednoczonych Georgem Waszyngtonem. Słowa uznania należy również wyrazić pod adresem Autora recenzowanej monografii Pana Profesora Andrzeja Wawryniuka nie tylko za kolejne dzieło w Jego bardzo bogatym dorobku naukowym, ale również za to, że na przykładzie Tadeusza Kościuszki pokazał w swojej publikacji jak ważny jest aspekt troski o środowisko, w którym dorasta człowiek. Imponująca podstawa źródłowa stanowi nie tylko potwierdzenie dla tej tezy, ale także jest dowodem naukowej dociekliwości, rzetelności badawczej, kompetencji i erudycji Autora, który sukcesywnie wypełnia kolejne luki w historiografii.

Bibliografia

- *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, wyd. 5, (2000), Warszawa: opr. z inicjatywy Benedyktynów tyńskich.
- Hapanowicz P., (2008), *Kościuszkowski – Żołnierz Wolności*, Kraków: Komitet Kopca Kościuszki etc.
- *Katalog Wystawy Kościuszkowskiej*, (1894), Kraków: nakł. Dyrekcji Muzeum Narodowego w Krakowie.
- Kopczewski J. S., (1971), *Tadeusz Kościuszkowski*, Warszawa: Wydawnictwo Interpress.
- *Powstanie Kościuszkowskie i jego Naczelnik. Historia i tradycja*, (1996), red. Kulak T., Franć M., Kraków: Oficyna Cracovia.
- Łotysz S., (2013), *Wynalazczość polska w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa: Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk.
- Małski W., (1977), *Amerykańska wojna pułkownika Kościuszki*, Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Morkowski J., Drewnowski B., (2016), *Kościuszkowski w Szwajcarii 1815-1817*, Warszawa: Arx Regia Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie – Muzeum.
- Nowak J. R., (2001), *Co Polska dała światu*, t. 1-2, Warszawa: Wydawnictwo Maron.
- *Polski wkład w przyrodznawstwo i technikę. Słownik polskich i związanych z polską odkrywców, wynalazców oraz pionierów nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki*, t. 1-4, (2015), red. Orłowski R., Warszawa: Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Aspra-JR.
- Storożyński A., (2018), *Kościuszkowski. Książę chłopów*, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Szyndler B., (1991), *Tadeusz Kościuszkowski 1746-1817*, Warszawa: „Bellona”.
- Taraszkiewicz J., (2015), *Pierwsze stulecie zakonu pijarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1642-1740)*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wojtasik J., (2011), *Tadeusz Kościuszkowski w świetle polskich publikacji*, „Niepodległość i Pamięć” 18 (2011), nr 2 (34), s. 131-143.
- Zahorski A., (1990), *Naczelnik w sukmanie*, Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza.

Ks. dr Piotr Jaworski, kapelan Szpitala Specjalistycznego im. E. Szczeklika w Tarnowie, nauczyciel-katecheta. Zainteresowania: historia ze szczególnym uwzględnieniem historii Kościoła i historii wychowania. Członek zespołu naukowo-badawczego projektu *Parafie i Kościoły Polskie w USA* realizowanego przez Ośrodek Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Dane kontaktowe / Contact details:

E-mail: 11szach4@gmail.com

Adres: Pilcza Żelichowska 95; 33-210 Olesno; województwo małopolskie; Polska